

Zorgen en verzorgd worden

Nederland telt enkele tientallen antroposofisch georiënteerde zorgboerderijen en zorgtuinen. Kleinschalige bedrijven waar zorg wordt verleend aan hen die in het leven extra drempels hebben te nemen. Je vindt er mensen met een psychiatrische stoornis, verstandelijk gehandicapten, drugsverslaafden, delinquenten, langdurig werklozen en mensen die overspannen of burn-out zijn. Samenwerken, leren en je handen uit de mouwen steken, daar gaat het voor deze mensen om. Een reportage.

Jacoline Vlaander

journalist

Hollandse wolkenluchten jagen over de twaalf hectare grasland, waar knotwilgen de sloot en fruitboomgaard markeren. Tussen de witte boerderij met witte bijgebouwen ruik je de dieren voor je ze ziet. 'Het uitmesten van een stal is niet ingewikkeld en tegelijkertijd ben je zinvol bezig,' zegt Meet Pels (51). Ze buigt over de houten schotten om de nieuwsgierige geiten even tussen de oren te kroelen. 'Als je veel te verwerken hebt, helpt dat om rustig te worden.'

Dit jaar bestaat zorgboerderij Nieuw Rijsenburg vlakbij Driebergen vijftwintig jaar. Het professionele biologisch-dynamisch landbouwbedrijf, worstelend met de vaak te natte komklei, is tevens een leef-werkgemeenschap voor jongvolwassenen met psychiatrische of biografische problematiek, en een van de oudste zorgboerderijen in Nederland.

Initiatiefnemers waren Jan Bas en Else Marijk Schade. 'Jan Bas had de ideeën en Else Marijk kocht de boerderij,' zegt Sietse Straatsma (42), tuinman en werkbegeleider.

Begon het project eerst als een resocialisatie-mogelijkheid voor ex-drugsverslaafden, na een jaar verschoof de doelgroep richting psychiatrie. Sinds 1989 is Nieuw Rijsenburg aangesloten bij de Bernard Lievegoed Kliniek van waaruit doorverwijzingen plaatsvinden. Het ritme van de seizoenen en de rust van de natuur dragen bij aan evenwicht en herstel, en de werkzaamheden op en rond de boerderij worden aangevuld met allerlei vormen van extra ondersteuning, zoals kunstzinnige therapie, badkuren, massages, biografische gesprekken, euritmie en een wekelijks gesprek met een mentor.

Eigenwijze geiten

'Maar onderschat de dagelijkse verzorging van dieren niet,' zegt Meet Pels. 'Ze komen nieuwsgierig naar je toe, je kunt ze aaien. Ze rekenen op je, waardoor je verantwoordelijkheidsgevoel toeneemt, en daarmee groeit ook een nieuwe verbinding met het leven: dat het ondanks eventuele beperkingen zinvol is om door te gaan.' Ruim dertien jaar is zij werkzaam op Nieuw Rijsenburg. De betrokkenheid en sociale interactie tussen de zestien op het terrein wonende bewoners is groot, en veel jonge mensen zag zij met hervonden levensmoed de maatschappij intrekken.

Inmiddels heeft het idealisme uit de jaren zeventig waarin iedereen bijsprong en dag en nacht alle voorkomende werkzaamheden deed, plaatsgemaakt voor een geoliede organisatie. Sietse Straatsma heeft die veranderingen meegemaakt: 'We zijn een erkende GGZ-instelling geworden. Patiënten hebben rechten. Werknemers zijn in dienst volgens een keurige CAO met een 36-urige werkweek en onregelmatigheidstoeslag.' En ook de ontwikkelingen op landbouwgebied zijn niet aan hen voorbij gegaan: 'Jaren werden onze zeventig geiten met de hand gemolken. Moet je je voorstellen; met je knieën op de grond, duizend liter per week.' Soms kwam er stro in de melk, of stapte uit balorigheid een geit in de emmer. Drie jaar geleden werden richtlijnen voor kwaliteitseisen vanuit de EU van kracht, en zijn de melkmachines op Nieuw Rijsenburg doorgedrongen: 'Hierdoor verliezen we wel iets, maar de winst is dat er een goed product ontstaat.'

Was het in de maatschappij lange tijd gebruikelijk om vooral te kijken naar wat mensen

met een hulpvraag niet meer kunnen, door de veranderende visie op de zorg komt langzamerhand de zorgvrager centraal te staan en wordt er aangeknoopt bij datgene wat iemand wél kan. De diversiteit van telkens terugkerende werkzaamheden biedt mogelijkheden genoeg: 'Iemand die chaotisch en ongeremd is, laat je kaas maken,' zegt Meet Pels. 'Letterlijk in de vorm dus. Maar geiten zijn eigenwijs en druk. Daarvoor moet je autoriteit hebben en stevig in je schoenen leren staan.'

Stichting Omslag

Samenwerken, leren en door je handen uit de mouwen te steken binnen afzienbare tijd tastbare en maatschappelijk relevante resultaten oogsten, of dat nu een berg snoeiafval van geknotte wilgen is, keurig gesneden bosjes raapstelen voor de winkel of in de koeling een stapel kazen - het is een van de belangrijkste pijlers van een zorgboerderij. Dat het een tijdelijk en therapeutisch karakter kan hebben, lijkt evident. Eveneens dat er voor mensen met een blijvende zorgvraag permanente werkplekken worden ingericht, zodat zij als persoon tot hun recht komen en niet met allemaal gelijkgestemden hun dagen slijten in een instelling.

Dit is tevens het tweeledige doel dat Omslag, stichting ter bevordering van de ontmoeting tussen landbouw, ambacht en gezondheidszorg, uitdraagt. Omslag ondersteunt zowel op financieel als adviserend gebied werkplekken voor herstel, die met name vanuit de antroposofische mensvisie worden gecreëerd. Het werk van de stichting wordt mogelijk gemaakt door de kennis en ervaring van haar bestuursleden, schenkgeld van particulieren en het verwerven van subsidies en fondsen.

Wiebe Cool (50), coördinator: 'We willen vanuit Omslag als antroposofisch geïnspireerde stichting naast het stimuleren van de integratie van zorg en landbouw, een concrete samenwerking bewerkstelligen met de maatschappij en de aan ons verwante initiatieven die daarin al aanwezig zijn.'

Een greep uit de activiteiten: de stichting participeert in door de overheid gefinancierde projecten met betrekking tot verslavingszorg en het landelijk steunpunt Landbouw en Zorg. Samen met het studiecentrum Kraaybeekershof te Driebergen en LTO-advies ontwikkelt zij een cursusaanbod dat gericht is op de combinatie van duurzame zorg op een landbouwbedrijf. Omslag is initiatiefnemer van het onderzoek "Herstellen op de boerderij", uitgevoerd door het Trimbos Instituut in Utrecht in samenwerking met het Louis Bolk Instituut in Driebergen. Dit onderzoek is afgerond en wordt op 15 juni in het Iona-gebouw gepresenteerd.

Een mammoettanker

Een zorgboerderij is een veelal kleinschalig agrarisch bedrijf waar zorg wordt verleend aan hen 'die in het leven wat extra drempels hebben te nemen,' staat in een Omslag-folder. Tot de doelgroep behoren mensen met een psychiatrische stoornis, verstandelijk gehandicapten, drugsverslaafden, delinquenten, langdurig werklozen en mensen die overspannen of burn-out zijn. Het betekent dat de financiële huishouding uit verschillende geldstromen bestaat, en dit maakt het er voor de hartelijke boerengezinnen die vooral verstand hebben van veeteelt en landbouw niet doorzichtiger op.

'Wel eens moeilijk,' geeft Cees van Stiphout (42) toe. Vijf jaar geleden startte hij zorgboerderij Makandra in Ede. 'De cliënt bepaalt de zorgvraag, maar op maat financieren lukt niet. De hele verzorging is verzuild en net als in andere zorginstellingen is het goochelen om het budget rond te krijgen.'

Sinds een paar maanden woont hij niet meer op het terrein in een houten keet, maar is hij met zijn vrouw en twee dochters in het voorhuis van de driehonderd jaar oude boerderij getrokken. Boven op de hooizolder onder de verweerde dakspanten zitten we met alle medewerkers, deelnemers en stagiaires aan lange tafels. Sterke koffie en kannen schuimende melk gaan rond, vergezeld van dikke plakken kruidkoek. Makandra is Surinaams voor 'met elkaar'.

'Via een officiële doorverwijzing kom je hier binnen en kun je een jaar of twee blijven, zo'n

vier dagen per week. Iedereen is extern en komt per fiets, bus of taxi, om iets totaal anders te leren dan de anderen, wat wordt opgesteld in een begeleidingsplan. Ik hoor nooit dat men niet naar Makandra wil omdat er mensen van verschillende pluimage rondlopen. De onderlinge verschillen worden van elkaar geaccepteerd.' En deze maken het levendig, vertelt hij. Bepaalde communicatiestijlen en gedragingen worden doorbroken. 'Verstandelijk gehandicapten zijn vaak motorisch heel sterk, terwijl iemand die uit de psychiatrie komt het snel koud heeft. Ze helpen elkaar aanmoedigen. De een gaat op zijn knieën de uienplantjes in de grond zetten langs de lijntjes die door de ander met mathematisch inzicht zijn gespannen, maar die zelf na drie scheppen rulle aarde pijn in zijn rug krijgt. Ze lossen het op een natuurlijke wijze met elkaar op. Wij zijn vooral voorwaardenscheppend.'

Op vier hectare is tuinbouw gerealiseerd, worden shii-take paddestoelen op korte stammetjes gekweekt en kun je aan de doodgemoedereerde zwarte legkippen met een vriendelijke oogopslag de omgang met dieren oefenen. Met de inzet van zo'n dertig parttime deelnemers, bestaande uit verstandelijk gehandicapte en psychiatrische cliënten en langdurig werklozen, levert Makandra aan vijf natuurvoedingswinkels in de omgeving Skal-gecontroleerde eieren, paddestoelen en groenten.

'De zorgfinanciering in Nederland is als een mammoettanker, groot en log, met allerlei regelingen,' zegt Cees van Stiphout. 'We zijn in een overgangsfase die wat betreft de organisatievorm op die tanker vooruitloopt. Elk jaar is het weer afwachten of we genoeg geld zullen krijgen en van de pioniersfase naar professionalisering doorgroeien. Dan zouden we aan investeringen kunnen gaan doen. Een kippenhok, een kas. Tot nu toe zijn we een speelbal van politieke keuzes, maar ik moet zeggen: je scherpt je wel aan weerstand.' En energie haalt hij uit de kleine stapjes vooruit, het samenwerken met de mensen.

Om het begin van de lente te markeren planten we na de koffie een jonge, rode beuk. We staan er met zijn allen in het gras omheen, hand in hand. Sneeuwvlokken dwarrelen op haren, jassen en lachende gezichten neer wanneer de wens weerklinkt dat de boom zal groeien en oud mag worden. Misschien wel vierhonderd jaar.

Speedy Gonzalez in de aardbeien

Het aantal zorgboerderijen in Nederland maakt een enorme groei door, en dat komt niet alleen door antroposofen. Zo zijn er ook mensen met een christelijke overtuiging die zien hoe zinvol het is om op een andere manier met zorg en landbouw om te gaan. Van de circa tweehonderddertig zorgboerderijen, ontstaan vanuit het ideaal en idee om zorgvernieuwing en plattelandsvernieuwing op gang te brengen, zijn er geen twee hetzelfde. Dat heeft tevens te maken met de situatie ter plaatse. De financiën, de gemeente en het bestemmingsplan, de ervaring met akkerbouw en veeteelt, de affiniteit met bepaalde doelgroepen, de mogelijkheid deze onder te brengen en natuurlijk met de grond die in sommige gevallen wordt omgewerkt van gangbare landbouw naar biologisch-dynamische.

Op de Naoberhoeve, van oorsprong een biologisch-dynamisch melkveebedrijf, word ik begroet door vrolijk blaffende honden die tegen de autoportieren omhoogspringen.

Wanneer ik de uitdaging aanneem en de stok oppak om deze voor hen ver, ver weg te slingeren, valt mij op hoe in het wijde, Drentse landschap lucht de aarde raakt.

'We zijn bezig om hier een beweeglijke en veelzijdige samenleving te vormen,' zegt boer Sake Gerritsen (47). 'Ruimte genoeg, 38 hectare. Het wezenlijke van de landbouw is voor mij namelijk niet los te koppelen van het sociale aspect. Je zorgt voor de aarde, voor de natuur, voor de dieren, en in een werk- en woongemeenschap voor elkaar.' Hij leidt me rond en laat me de potstal zien waar koeien vrij rondlopen en met hun natte neuzen mijn hand afsponzen. De tuinen, de kippen, de houtopslagplaats, het kleinvee dat in de stallen dartelt, de kaasmakerij, de vleeskoeling, de kar die nu nog als winkeltje dienstdoet, de zuivelcontainer die opengaat als je er een koevoet opzet en de plek naast de boerderij waar het toekomstige winkeltje gebouwd gaat worden.

Sinds 1997 is het proces van gefaseerd omschakelen van gangbare landbouw naar

biologisch-dynamische in volle gang, en tevens heeft een subsidie in het kader van de plattelandsvernieuwing het mede mogelijk gemaakt dat de Naoberhoeve ook als zorgboerderij alweer anderhalf jaar operationeel is. Niet alleen verstandelijk gehandicapten zijn welkom, maar ook ex-verslaafden en mensen die burn-out zijn of in een fase van outplacement verkeren en behoefte hebben aan ritme en ruimte. Het credo van de Naoberhoeve is: 'Werken met elkaar, zorgen voor elkaar en leren van elkaar.' De mensen die inmiddels op verschillende dagen meewerken, hebben het erg naar hun zin. Marieke Gerritsen (48), verantwoordelijk voor de zuivel en het werk binnenshuis: 'We proberen heel zorgvuldig te kijken naar wat zij mogelijkwijs met elkaar kunnen en willen. Zo hebben we bijvoorbeeld iemand met een borderline problematiek. Die is chaotisch en druk, en zou in haar eentje als een Speedy Gonzalez door de aardbeienbedden gaan. Nu hebben we ontdekt dat wanneer we haar laten samenwerken met bijvoorbeeld iemand die het syndroom van Down heeft en wat trager is, de kistjes ook wel vol komen maar in een ander tempo. En met zijn tweetjes hebben ze veel plezier.' 'Wij hebben mensen veel te bieden,' vult Sake Gerritsen aan. 'De twee werkgebieden landbouw en melkveehouderij maken differentiatie in werkzaamheden mogelijk. Voor ex-verslaafden bijvoorbeeld, die goed op dreef zijn, wordt de tuinbouw na verloop van tijd te klein. Ze kunnen grotere verantwoordelijkheden aan met meer werkdruk. Intern bieden wij hun doorgroeimogelijkheden.' Want raapstelen kunnen nog wel eens een halve dag wachten, maar koeien beslist niet.

De AWBZ-erkenning die de Naoberhoeve heeft gekregen, betekent letterlijke erkenning voor het werk. Jaap Gorter (40), tuinman en werkbegeleider: 'We doen erg ons best die plekken in te vullen.' Dat dit niet onmiddellijk lukt, heeft te maken met het feit dat sommige hulpvragers verder weg wonen dan redelijkerwijs te bereizen valt. 'Die onkosten krijgt niemand vergoed, en hier op het terrein wonen kunnen ze helaas nog niet.' Maar er wordt hard aan gewerkt. Daarvoor treedt Gerard Biesterbosch (55) op als adviseur. Hij overlegt met provincie en gemeente. 'Ik houd me intensief bezig met de kwaliteit van de zorg en ben op de hoogte van regelingen en procedures.' Deze hulp komt goed van pas bij het ingewikkelde traject dat moet worden doorlopen voor er veertien zelfstandige woonunits en medewerkers- en seniorenwoningen op het terrein kunnen worden gebouwd. Buurtoverleg is noodzakelijk, evenals een wijziging van het bestemmingsplan. 'Er is zoveel vereenzaming onder ouderen,' zegt Sake Gerritsen. 'We hopen dat zij hier mogen wonen, in de toekomst. Zij kunnen hier nog heel gezellige jaren beleven, kleine karweitjes doen en een ondersteunende rol vervullen in het sociale leven.'

Vanmiddag komen de keurmeesters

'Dat willen wij ook, die verbinding,' zegt Hannelore Speelman (47), directeur van zorgboerderij de Noorderhoeve. 'Heel interessant vind ik de gesprekken die Rudolf Steiner met Ita Wegman had, over de medische sectie en de landbouwsectie die eigenlijk met hetzelfde bezig zijn. Het gevoel een klein beetje terug te geven, een helende impuls voor mensen, dieren en aarde.'

Achter het hoge duin in Schoorl, waar je de zee ruikt en de meeuwen hoort, ligt twintig hectare biologisch-dynamische landbouwgrond. De koeienstal is onder antroposofische architectuur gebouwd, met leen- en schenkgeld voor elkaar gekregen, en er heerst enorme bedrijvigheid. Een enthousiaste jongeman legt mij uit, struikelend over zijn woorden, dat waar de geiten hebben gestaan al het vieze stro eruit moet. Binnenkort zullen een paar koeien kalveren en dit wordt hun 'kraamkamer' met vers, warm stro. Het groepje kwijt zich al een paar dagen aan dit zware maar gezellige karwei, vertelt Hannelore Speelman. De lucht tintelt van verwachting. Een medewerker waarvoor het te belastend is, poetst ondertussen met een doekje alle melkleidingen. 'Wil je ook het halletje van de kaasmakerij nog even dweilen?' vraagt zij aan hem. 'Vanmiddag komen de keurmeesters.'

Dat is wat haar en haar man zo aantrok: na jaren gewerkt te hebben in het Maartenhuis op Texel, koesterden ze de wens een bedrijf te beginnen met aan de maatschappij

gerelateerde producten. 'Dat we aan bepaalde criteria moeten voldoen en met de hulpvragers als collega's samenwerken.' Er hangt inderdaad een bedrijfssfeer. De schappen, koeien, kippen, paarden, de kaasmakerij, het winkeltje op het terrein en het grasland, de tuin en het stukje bos hebben onmiskenbaar een doel. 'In instellingen hebben ze meer het karakter van een kinderboerderij,' zegt ze. 'Maar hier zijn we sinds 1997 met onze missie bezig: een gemengd biologisch-dynamisch bedrijf met een dagopvangcapaciteit voor vijftientig mensen: van burn-out tot verstandelijk gehandicapt en ex-verslaafd. Eenzijdigheden worden verzacht, soms zelfs opgeheven.' De gesprekken met een architect zijn in volle gang, om sommige van deze mensen in de toekomst woonruimte op het terrein aan te kunnen bieden. 'Nu gaan ze van de ene omgeving naar de andere. Je weet na het weekend niet hoe je ze terugkrijgt.'

Ze vindt het jammer dat het zo lastig is om het pilot project, gefinancierd door het ministerie van Justitie en gecoacht door mensen van Omslag, een vervolg te laten krijgen, hoewel het volledig aan de verwachtingen voldeed. 'Ex-verslaafden werken hier bijna een jaar mee en vallen daarna niet meer terug. Wij zouden in de toekomst zo graag meer plaatsen voor hen willen hebben. Het goed geregeld krijgen en een permanent karakter geven. Maar dat is kennelijk iets wat bij de gezondheidszorg hoort: het is moeilijk om nieuwe dingen te laten groeien.'

Dat de Noorderhoeve onlangs de 'Cees Korver aanmoedigingsprijs' kreeg uitgereikt, een geldbedrag dat door zorgvernieuwendende projecten gewonnen kan worden, is voor hen een geweldige aanmoediging.

Wiebe Cool van Stichting Omslag geeft aan waardoor de rol van zorgvragers in een ander licht komt te staan: 'Wanneer zij namelijk op een boerderij aanwezig zijn, doet dat een appèl op de menselijke maat én op de hele bedrijfsvoering. Een virus zoals het MKZ, waar we nog volop mee worden geconfronteerd, grijpt vooral op omvangrijke, gemechaniseerde bedrijven met desastreuze gevolgen om zich heen. Dit onderstreept weer eens het belang van biologisch-dynamische landbouw en kleinschaligheid, in plaats van het najagen van louter winstbejag en slaaf te zijn van de economische dictatuur.'

Economie als therapeutische prikkel

Dat er ook aanmoediging in de samenleving aanwezig is, wordt direct zichtbaar in ambachtscentrum Driekant in het hartje van Zutphen. Wie zich door de prikkelende geur van vers brood laat verleiden en in het winkeltje annex lunchcafé plaatsneemt, krijgt onder het genot van een kop koffie en een punt quiche een kleurrijke indruk van vraag en aanbod.

De deur naar de bakkerij staat open. Met meel bestoven medewerkers rollen stellingen vol taartjes, bolletjes en koekjes naar binnen, bevoorraden de schappen in de winkel waar het maar even blijft liggen, hoog opgetast. De deurbel klingelt voortdurend en in rap tempo gaan de producten waar diezelfde ochtend aan is gewerkt al of niet gesneden mee, met de moeder van de drie blonde meisjes, de schilder in zijn overall, de oudere dame met het opgespoten paarse haar.

Opgericht in 1996 door bakkerszoon Henk Smit (48) en zijn vrouw Marianne (45) verzorgt de ambachtelijke bakkerij ook de catering van onder andere de kantine van vrijeschool De Berkel. Verstandelijk gehandicapten, ex-psychiatrische patiënten, ex-verslaafden en schoolverlaters van het speciaal onderwijs werken samen met vakkrachten in zowel de bakkerij, de winkel alsook de bediening. 'Wat haalbaar is, verschilt per individu,' zegt Henk Smit. 'Maar mensen tot een wezenlijk ander niveau brengen, dat is toch wel een van de doelstellingen. Ik wil met dit project een brugfunctie zijn tussen zorg, hulp en bedrijfsleven.' Daartoe heeft hij een andere bakkerij in Zutphen overgenomen om mensen die bij hem een op maat toegespitst opleidingstraject volgden, door te laten stromen naar een meer professionele werkplek met een hoger tempo en ingewikkelder producten. De economie als therapeutische prikkel. Want dat het werkt, heeft Driekant inmiddels bewezen: 'De klanten blijven komen. Je ziet hier dagelijks dat je nodig bent.'

Tijdens het gesprek horen we aanhoudend, gierend huilen. Henk Smit gaat even kijken, weet het te sussen. 'Je bent hier heel dienstbaar,' geeft hij wat later toe. 'Er zijn klanten in

de winkel en er zijn mensen met een hulpvraag.' Personeel is niet moeilijk te krijgen maar wel moeilijk te houden. 'Het vraagt veel inzet van de begeleidende mensen, meer dan in een gewone bakkerij of lunchroom. Dat is lang niet voor iedereen op te brengen. Daarnaast heb je hier ook de sleur van het bulkwerk; elke avond moeten de toiletten schoongemaakt.' Bij gebrek aan personeel springt de directeur regelmatig zelf in. Zijn enthousiasme komt voort uit de momenten dat de leerlingen na een lange dag vrolijk en voldaan 'Ik ben móe!' zuchten, en als hij de concentratie ziet waarmee ze koffie serveren, het lepeltje aan de goede kant. 'Ze lopen met een brede grijns terug omdat ze geen druppeltje hebben gemorst en het tot henzelf doordringt dat ze vorderingen maken.'

Soms staat alles onder water

'Hier hervind je een flexibel evenwicht, zegt Machteld Walland (53) desgevraagd. Zij is initiatiefneemster van Stichting Mens en Tuin in Den Haag, dat in april het vijftienjarig bestaan vierde. Ooit was ze een kleine zelfstandige hovenierster en kreeg in die hoedanigheid wel eens de vraag of mensen eens een dagje mee mochten snoeien en zaaïen. 'Die vereenzaamden thuis, of waren in hun werk afgeknapt.' Ze zag hoe goed het hen deed, hoe ze opfleurd. In combinatie met haar eigen idee ook eens iets anders te willen doen dan 'altijd in andermans rommeltuinen aan te komen en daar weer weg te gaan als het er piekfijn uitzag', besloot ze een eigen tuin te beginnen waar iedereen die om wat voor reden dan ook niet aan het arbeidsproces kan deelnemen, welkom is. 'Maar voor het zover was ben ik wel een tijd bezig geweest met de voorbereidingen; contacten leggen met psychiaters, hulpverleningsinstanties, de gemeente en de groenvoorzieningen. Je weet gelukkig niet wat je te wachten staat, anders was ik er nooit aan begonnen.' Indertijd gestart met wat plantjes, stekjes, bolletjes, vijf gegadigden en honderdvijftig harken, zijn het onmiskenbaar haar doorzettingsvermogen en hovenierskwaliteiten waarmee zij de lange strook laaggelegen grond langs het slootje midden in een woonwijk omtoverde tot een uitgewerkt lijnenspel met symmetrische vlakken. Een spiraal met berkenboom in het midden, en elk hoekje groen en bloeiend benut. 'Werden we eerst regelmatig door mensen van een naburige sociale werkplaats bekogeld met bieten, tegenwoordig nodigen we de buurtschoffies wel eens een middagje uit. Dan krijgen ze koek en limonade, en vragen wij hen op te letten wie hier toch alsmaar over de hekken klimt. En soms staat alles onder water.'

Het project is een buitenbeentje in de rij zorg en landbouw en ambacht. Er wordt geen druk gelegd op de deelnemers, bestaande uit verstandelijk gehandicapten, psychiatrische cliënten en hen die even op adem willen komen. In de houten keet die als kantoortje dienst doet, hangt een rooster met namen aan de muur en zijn ieders werkdagen aangekruist. Sommigen komen een paar dagen per week, anderen een paar uur per dag. Productieafspraken met winkels zijn er niet. Wel verschijnt er af en toe iemand van een biologisch cateringbedrijfje met een bakfiets om wat sla en tomaten uit te zoeken. Het antroposofisch initiatief kan sinds 1988 jaarlijks op subsidie van de gemeente Den Haag rekenen, en de 0,2 hectare kleigrond is kosteloos. Deelnemers komen binnen via doorverwijzingen van antroposofische huisartsen, gezinsvervangende tehuizen, de reguliere hulpverlening en de psychiatrie. En allemaal vieren ze met veel plezier de jaarfeesten mee.

Ook de man met zijn rubberlaarzen die aandachtig met grote, zwarte handen kleine plantjes in de vette klei zet. 'Wat zijn dat?' vraag ik, en denk dan de bladeren te herkennen: 'Primula's?' 'Ja, primula's,' zegt hij. 'Mooie primula's. Of nee - kaardedistel. Of korenbloemen.' Hij zwijgt even. Kijkt naar mij, dan weer naar de plantjes. 'Blauwe bloem,' peinst hij, 'ja, daar lijkt het wel op.' Ik wijs naar de vakkundig gesnoeide vlinderstruik. 'Een vlinderstruik!' roept hij, en wil me er alles over vertellen. 'Daar komen mooie vlinders aan. Hele grote! Blauwe!'

Het benefietconcert van Mini en Maxi leverde indertijd zoveel geld op dat Stichting Mens en Tuin een sproeiinstallatie aanschafte. En dit jaar verschijnt er nieuwbouw op het terrein. In de fundering daarvan is een mysterieuze uitsparing aangebracht. 'Kijk,' zegt

Machteld Walland, en duikt in de keet onder een tafeltje. 'Speciaal in Dornach laten maken!' En uit een kartonnen doos met piepschuimkorrels tilt ze een koperen pentagondodekaëder omhoog.

Artikel uit: **Motief, maandblad voor antroposofie** - nr. 42, juni 2001

© Antroposofische Vereniging in Nederland

www.antroposofie.nl